

GIJSBRECHT VAN AEMSTEL, d'onderganck van zijne stadt en zijn ballingschap
Joost van den Vondel

BRON: **Literama**, K.J. Van der Kerk en H.A. Poolland, Uitgeverij Van Walraven, Vaassen

Ter gelegenheid van de opening van de nieuwe Amsterdamse schouwburg werd het treurspel Gijsbrecht van Aemstel geschreven.

Het **eerste bedrijf** begint met een lange monoloog, waarin Gijsbrecht vertelt dat de stad Amsterdam een heel jaar door Kennemers en Waterlanders is belegerd. Het doel van de belegering was wraak te nemen op Gijsbrecht, die ook schuldig was aan de moord op Floris V: in 1304 vindt de belegering plaats. Plotseling echter is de vijand in paniek gevlucht, broer Arent achtervolgt ze. Gijsbrecht zet uiteen dat hij weinig schuld heeft aan de moord op Floris. Door Velzen en Woerden is bij omgepraat, immers hoe heeft hij de graaf niet altijd trouw gediend. In feite treft Floris zelf schuld: hij heeft nicht Machteld van Velzen schandelijk behandeld, hij heeft de adel vele rechten ontnomen. Maar de meeste schuld treft Haarlem, dat afgunstig is op Amsterdam, en nu probeert voordeel te halen uit de wraakzucht. Gelukkig hebben wij het beleg kunnen keren, al is broer Ot daarbij gestorven.

Willebord, de vader van 't kartuizerklooster, onderbreekt hem in zijn uiteenzetting. Deze verhaalt aan Gijsbrecht, hoe de beide aanvoerders, Willem van Egmond en Diederick van Haarlem, onderling ruzie hebben gemaakt. Willebord verzuimt niet te vertellen hoe groot zijn rol is geweest in het bijleggen van het geschil; ja, dat door zijn toedoen de vijand is gevlucht. Hij werkt aldus onopzettelijk mee aan het slagen van de list: als de spion Vosmeer zijn listig verhaal heeft gedaan, kan Gijsbrecht niet anders doen dan concluderen: "Ick hoor de Goyer doet de waarheit niet te kort, / want zijn vertelling stemt met vader Willebord."

Vosmeer weet Gijsbrecht daardoor volkomen te misleiden: het Zeepaert wordt door de Amsterdamse burgerij zelf binnengehaald. Onder het rijshout zit het puikje van de soldaten verzameld in de buik van het schip. In de nacht zullen zij de wachters overmeesteren, de vijand zal inmiddels zijn teruggekeerd en de stad kunnen innemen. Het eerste bedrijf eindigt met de Rey van Amsterdamsche maeghden: God heeft Amsterdam beschermd; het is dubbel feest, want de kerstnacht is inmiddels aangebroken. Het volk gaat ter kerke.

Het **tweede bedrijf** begint in het kamp van de vijand. Willem van Egmond licht zijn hoptieden in: Vosmeer heeft zijn taak volbracht. In de nacht zullen de allerbeste soldaten het pionierswerk doen; als Vosmeer het schip in brand steekt, kan de grote aanval beginnen. De voorhoede zal voorlopig zijn intrek nemen in het kartuizerklooster: Diederick zal zich hiermee belasten. Vader Willebord, door de portier gewekt, tracht aanvankelijk te protesteren, maar zijn moed zakt weg, zodra Diederick het dreigement gestand wil doen het klooster in brand te steken.

Ondertussen hebben Egmond en Vosmeer een laatste bespreking bij de wallen. Alles is voor elkaar, er kan niets mislukken. Vosmeer zwemt de gracht weer over, Egmond gaat naar zijn troepen. De Rey van Edelingen besluit dit bedrijf: men is zich van het dreigende gevaar niets bewust. In de kerken vieren de mensen het kerstfeest.

Het **derde bedrijf** voert ons naar het kasteel van Gijsbrecht. Badeloch, zijn vrouw, ontwaakt uit een benauwde droom: de geest van nicht Machteld is aan haar verschenen. Deze heeft Badeloch met klem aangeraden te vluchten: het is met Amsterdam gedaan. Gijsbrecht gelooft haar niet, maar geen moment later komt Broer Peter binnengestormd met de noodlottige tijding dat de stad door list is overvallen. Het is allemaal het werk van Vosmeer: "De Kersnacht heeft gedient tot dit verraeders werck." Gijsbrecht kan van de Schreierstoren af het krijgsgeweld waarnemen. Met zijn bondgenoten trekt hij vervolgens de stad in om de vijand te bestrijden. De Rey van Klaerissen zingt over de tegenstelling tussen licht en duisternis in de kerstnacht. De kindermoord te Bethlehem geeft het beeld van de diepste droefenis, maar het uiteindelijke lot ligt in Gods hand.

Het **vierde bedrijf** opent met de aansporing van bisschop Gozewijn aan de Klaerissen: de nonnetjes moeten vluchten voor het te laat is.

Klaeris van Velzen, de moeder van het klooster, verklaart echter dat de nonnen niet willen vluchten. Dan kleedt Gozewijn zich in zijn bisschoppelijk gewaad: zo zal hij de

vijand afwachten. Met de nonnen zingt hij de lofzang van de oude Simeon: het lied dat de doods bereidheid vertolkt. Midden in de zang komt Gijsbrecht binnenstormen. Hij wenst zijn oom te redden van de ondergang, maar Gozewijn, noch de nonnen geven gehoor aan zijn verzoek om te vluchten.

Dan vertrekt Gijsbrecht om de vijand opnieuw te bestrijden, die al bij de kloosterpoort is aangekomen.

Op het kasteel wacht Badeloch vol ongeduld op de terugkomst van haar man. Arent komt echter alleen, hij weet niet waar Gijsbrecht is. In de stad heerst grote verwarring, de strijd is hopeloos. Uitvoerig vertelt hij aan Badeloch welke misdaden door de vijand worden begaan: "de Kersnacht lagh in stucken."

Badeloch kan niet meer geloven, dat haar man nog leeft. Arent probeert haar te troosten, maar tevergeefs: "Ick reken U al doot."

Rey van Edelingen (Burghzaten) bezingt de huwelijkstrouw: de liefde is sterker dan de dood.

Als de rei uit is, klinkt er gerucht aan de poort: het is Gijsbrecht die thuis komt.

In het begin van het **vijfde bedrijf** vertelt Gijsbrecht zijn belevenissen: het stadhuis is in handen van de vijand gevallen. Bisschop Gozewijn en de nonnen verwachten de vijand. Er valt niets te redden: de stad is verloren. Alles moet in gereedheid worden gebracht om het kasteel te verdedigen. Dan volgt het verhaal van de bode die getuige is geweest van de moord op Gozewijn en de Klaerissen. (De bode heeft de wapenrusting van de gestorven vijand Van Borsselen aangetrokken.)

Gozewijn is gedood door Haamstede, de bastaard-oon van Floris. Ook Klaerisse is zijn slachtoffer geworden, zij - een dochter van Van Velzen - is door Haamstede schandelijk vernederd, voordat hij haar heeft gedood.

Overall sticht de vijand brand: vooral de kerken en de kloosters moeten het ontgelden.

De vijand is inmiddels de burch genaderd. Fel wordt het slot verdedigd. Dan wordt Arent binnengebracht, zwaar gewond, hij sterft in het harnas.

De vijand eist de overgave. Gijsbrecht weigert en zendt de Heer van Vooren, de onderhandelaar van Egmond, onverrichterzake terug.

Het *laatste tafereel* geeft de aangrijpende dialoog tussen Gijsbrecht en Badeloch. Zij wil haar man niet achterlaten. Gijsbrecht eist van haar dat ze vlucht met de twee kinderen, Adelgund en Veenerick. Ook Broer Peter tracht haar te overreden. Als Gijsbrecht de vijand buiten wil ontmoeten, geeft zij toe. Zij heeft nog één wens: Broer Peter moet in gebed voorgaan. Het antwoord is de verschijning van aartsengel Rafaël. Hij beveelt Gijsbrecht te vluchten. De wil van God heeft Gijsbrecht te aanvaarden: zij begeven zich scheep onder bescherming van de engel. Rafaël voorspelt tenslotte dat Amsterdam zal herrijzen met groter glans (drie honderd jaar later zal dit een feit zijn).

Allen gaan aan boord: de ballingschap van Gijsbrecht vangt aan met het slotwoord: "Vaer wel, mijn Aemsterlant: verwacht een' andren heer."

Opmerking:

Tekstuitgave van Terwey-de Voors in de serie Van Alle Tijden, Groningen, J. B. Wolters, 1955. Ook verschenen in Malmbergs Nederlandse Schoolbibliotheek, geannoteerd door dr. J. J. Mak.

